

STÁT BLAHOBYTU, NEBO KAPITALISMUS?

MILOŠ PICK

MY A SVĚT V ĚŘE NEOLIBERALISMU 1989–2009

STÁT BLAHOBYTU, NEBO KAPITALISMUS?

MILOŠ PICK

GRIMMUS] Politika / Ekonomika

MILOŠ PICK

STÁT BLAHOBYTU, NEBO KAPITALISMUS?

MY A SVĚT V ÉŘE NEOLIBERALISMU 1989–2009

[VYBRANÉ ČLÁNKY AUTORA]

[GRIMMUS]

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Pick, Miloš

Stát blahobytu, nebo, Kapitalismus? : my a svět v éře neoliberalismu 1989-2009 : (vybrané články autora) / Miloš Pick. -- 1. české vyd. v tomto souboru. -- Všeň : Grimmus, 2009. -- 192 s. ISBN 978-80-902831-4-5

330.342.14 * 364-146.2 * 338.2 * 36 * (437.3)

- kapitalismus
- sociální stát
- hospodářská politika -- Česko -- 1989-
- sociální politika -- Česko -- 1989-
- články
- výbory

33 - Ekonomie [4]

Copyright © by Miloš Pick 2009

Copyright © by Grimmus 2009

Photo (cover) © by ČTK 2009

Photo (Miloš Pick) © by Britské listy/Štěpán Kotrba 2009

Žádná část tohoto díla nesmí být reprodukována nebo kopírována v podobě mechanické či elektronické anebo šířena jakýmkoli jiným informačním systémem bez předchozího souhlasu držitelů autorských práv. (Děkujeme.)

Nakladatelství Grimmus, CZ-512 65 Všeň 138, grimmus@grimmus.cz, <http://grimmus.cz>

Nakladatel: Roman Schmidt, Ph.D.

Odpovědný redaktor: Walter Fritsch

Návrh obálky a sazba: DTP Grimmus

Tisk a vazba: Ekon, Jihlava

První české vydání v tomto souboru.

Printed in the Czech Republic.

ISBN 978-80-902831-4-5

Obsah

Předmluva	7
1. Hledání na neprošlapané cestě	9
2. Cesta ke směnitelnosti	17
3. Kuponová privatizace, nebo bleší trh století?	27
4. Je v našem zájmu být pojišťovnou	35
5. Kuponovku má v rukách 500 rodin	41
6. Zopakuje naše hospodářství znovu „léčbu“ roku 1991?	45
7. Konec kapitalismu?	61
8. Zbytečné selhání transformace české ekonomiky	71
9. Do třetího tisíciletí třetí cestou	89

10. Pověry o sociálním státu v éře globalizace	105
11. Cesta ke společné měně.....	115
12. Modernizace, nebo privatizace sociálního státu?	131
13. Globální důsledky čínských hospodářských reforem	139
14. Stát blahobytu, nebo kapitalismus?.....	149
15. Pražské jaro versus devadesátá léta.....	157
16. Od americké ke globální finanční a ekonomické krizi.....	163
Poznámky a prameny	175
Poznámka vydavatele	184
Přílohy	185

Předmluva

Je tomu už dvacet let, co jsme klíčky vyzváněli nové naděje. Přišel čas se ohlédnout.

Propad ekonomiky, způsobený počátečním šokem obnovení kapitalismu u nás, byl již dávno překonán jejím růstem, byť přerušovaným dalšími poklesy. Také míra zaostávání naší ekonomické úrovně za patnáctkou vyspělých zemí Evropské unie již opět není vyšší než před dvaceti lety; dosahujeme opět přes sedmdesát procent úrovně patnáctky (viz graf na s. 189). Ale vlak, nastavený touto výhybkou, jede dál.

Soutěžíme se světem spíše politikou levné práce než její kvalifikovaností, a proto i vnější ekonomická rovnováha je dosud křehká. Zatímco v předlistopadové éře bylo naše hospodářství ovládáno téměř výlučně viditelnou rukou státu, nyní naopak téměř výlučně neviditelnou rukou trhu. Již tehdy jsme byli papežštější než papež a znárodněn byl u nás každý švec; dnes je zase krajností opačný tlak na dovršení privatizace všech podniků, včetně strategicky rozhodujících i pro energetickou a dopravní bezpečnost. Pokračují tlaky na další ořezávání již beztak skromných výdajů na vzdělávání, zdravotní a sociální ochranu i na jejich podemílání poměrně nízkým zdaněním ekonomiky, a tím i na privatizaci těchto veřejných služeb. Demokracie i u nás degeneruje na vyprázdněný volební rituál, jak to pojmenoval Günther Grass. Morální úpadek překonává i zlé sny minulosti. Nejen život, ale i světový ekonomický slovník pro spekulaci a korupci jsme obohatili o tunelování.

Nejsme bohužel osamoceni. Neviditelná ruka trhu byla „osvobozena“ od regulace až tak, že jediný bankéř v USA mohl vytunelovat (v přepočtu) přes bilion korun. Výdaje na uvedené veřejné služby jsou potlačovány ve velké části světa, je oklešťován i evropský sociální stát. Neoliberální teorie právě tohle vydávají za cestu k prosperitě a k blahobytu, a dokonce za reformy.

Po zániku dvojpolárního světa vznikl svět převážně ovládaný jedinou supervelmocí. Za velkými slovy o svobodě a demokracii a za zády volených vlád zvyšuje svůj vliv na chod světa několik stovek největších nadnárodních společností.

V méně vyspělých zemích je podle neoliberální doktríny uplatňována politika levné práce, poškozující ekonomicky nejen méně vyspělé země, ale i ty vyspělé. V nejhudších zemích světa umírá hlady dvakrát více lidí, než celkově zabýjela druhá světová válka. A vznikají nové a stále další války. Ohroženo je životní prostředí.

Tohle má být vítězný „konec dějin“, vyhlášený americkým publicistou Fukujamou? Nebo je to spíš jejich zpětný chod?

Odpovědí je i současná globální finanční a ekonomická krize. Naše dvojitá restaurační krize byla překonána v době začínající krize světové. Není to obyčejná cyklická krize, ale – obdobně jako v třicátých letech – hodina pravdy společenského systému. Je to krize kapitalismu.

Překonání těchto hrozeb vyžaduje zásadní změnu, překonání tohoto systému, jak k tomu již v době Pražského jara vysvitly i naše naděje. Naděje na demokratický a tržní socialismus. Naděje na svobodu, jakou svět nepoznal – svobodu nejen politickou, ale i osvobození od sociálních strádání. Naděje, že si viditelná ruka státu podá ruku s neviditelnou rukou trhu. Naděje, které dnes nabývají podoby sociálně znalostního státu při mírovém soužití rodícího se vícepolárního světa. Není to jen otázka blahobytu či chudoby, ale i svobody či nesvobody a možná i bytí či nebytí.

Tento zápas mezi vzestupným a zpětným chodem dějin probíhá ve světovém měřítku i v naší rozpolcené společnosti.

Knížkou svých článků z posledních dvaceti let se chci podílet na ohlédnutí za těmito zápasy – u nás i ve světě – a přitom se podělit se čtenářem o své poznávání tohoto vývoje, odhalování jeho příčin a důsledků i o hledání východisek.

Miloš Pick, září 2009

P. S.: K tomuto ohlédnutí se vracím i ve své připravované knížce vzpomínek na dobu holokaustu i dobu poválečnou (Naděje se vzdát neumím, Doplněk, jaro 2010).

Hledání na neprošlapané cestě

Listopad 1989 / leden 1990

Hledání systému s efektivními trhy zboží, práce a kapitálu, účinně regulovanými makroekonomicky i cílevědomou – a přitom tržně konformní – strukturální politikou.

Doba nabádá ke globálnějšímu pohledu na ekonomickou reformu. Dny, které prožíváme, zvláště zřetelně demonstrují správnost a užitečnost dvou obecných východisek prognostiky:

- pro každý společenský systém existuje vždy množina možných budoucností;
- kvalita zvolené trajektorie k budoucnosti (byť volba je třeba jen souhrou spontánních sil) je v soudobém světě více než kdy v minulosti kriticky závislá na úrovni společenského poznání a na intelektuální úrovni těch, kdo volbu provádějí či ovlivňují.

TŘI ALTERNATIVNÍ BUDOUCNOSTI

Přes všechny výhrady k dosavadnímu procesu přípravy i ke kroku realizovanému k počátku roku 1990 soudíme, že zásadní volba systému fungování není dosavadním průběhem reformy neodvratně předurčena, nevyplývá z ní jediné „logické“ rozvíjení a dotváření systému. Pohled na podstatu

volby, před kterou stojíme, bude zřetelnější, jestliže v celé škále alternativních budoucností vymezíme tři vyhraněné typy:

(1) Hybridní systém, kombinující centrální plánování s pseudotrhem zboží

V ekonomice začnou tržní kategorie, zejména ceny a peníze, hrát významnější roli, centrum si však ponechá ambice řídit mikroekonomické procesy směrem k naplňování centrálním plánem určených předmětných cílů. Bude k tomu využívat místo direktiv nepřímé nástroje. Uzavře si tak cestu k cenové liberalizaci, peněžní procesy budou adaptujícím se nástrojem pro realizaci centrálně volených předmětných cílů, přerozdělovací procesy budou eliminovat sociální poruchy, současně však petrifikovat neefektivnost, která nejen nebude postihována, ale ani vyjevna (i nadále ji budou poznávat jen teoretičtí ekonomové na podkladě pracovních a nikdy dost věrných výpočtů stínových cen).

Pro podnik zůstane rozhodující negociační vertikála, na níž se budou střetávat lokální zájmy monopolů, prosazované prostřednictvím lobbyistických struktur s pseudocelospolečenským zájmem, reprezentovaným centrální byrokracií. Cesta k otevírání ekonomiky bude neschůdná. Trh zboží bez liberalizace cen bude rozvrácen nerovnováhami a bude si vynucovat značnou míru přímých direktiv. Trh kapitálu nebude existovat. Zdroje bude alokovat centrum podle svých představ o předmětných cílech.

Na periferii ekonomiky, která z podstaty věci nebude pod centrální kontrolou, se vyvine nekultivovaný, kořistnický, v jistém smyslu však skutečný trh, na němž se budou obohacovat asociální vrstvy společnosti na úkor spotřebitelů.

Výsledkem je pokračování a prohlubování ekonomické neefektivnosti s průvodní pokračující morální erozí a odcizováním společnosti. Stagnace a úpadek však může být touto hybridní regulací dočasně v jistých mezích regulován. Neprobíhá živelně, ale pokračuje plynule a do jisté míry „organizovaně“, nemůže však být odvrácen. Hybridní systém je proto svou podstatou labilní, jeho stabilita je dočasná. V kritickém momentu si vynutí buď přechod k vyššímu systému (k prohloubení reformy), nebo k návratu, který však nic neřeší (jen připravuje budoucí krize).

(2) Systém se skutečnými trhy zboží, práce a kapitálu, které však centrum nedokáže účinně makroekonomicky regulovat, a tím bude paralyzovat proces jejich evoluční kultivace

Centrum rezignuje na určování předmětných cílů a na alokační rozhodování. Pro konstituování trhu poskytne prostor cenovou liberalizací a otevíráním ekonomiky. Nevládne však makroekonomickou regulací v mimořádně náročných podmínkách nastartování reformy a liberalizace trhu. Nepřekoná inflační tlaky, vyvolané dědictvím minulosti; dřívější nerovnováhy se ze zadržené inflace přemění v otevřený inflační impuls. Nevládne ani inflační impulsy generované snahou o liberalizaci zahraničního obchodu v situaci agregátní nerovnováhy, kdy ekonomika „neunes“ rovnovážný devalvovaný kurz a kdy v důsledku prohlubující se propasti země za světovým technickým pokrokem, určujícím pro světové ceny, budou zhoršovány směnné relace. Nedostatečně odmonopolizovaná struktura trhu si bude – vedle dřívější kvantitativní adaptace odběratelů dodavatelům – vynucovat i jejich adaptaci cenovou; to vede k nabídkové (mzdově-nákladové i ziskové) inflaci. Ostří protiinflační politiky nedokáže obrátit proti pohodlí výrobců, ale jeho břemeno se pokusí uvalit převážně na spotřebitele. Dotace neefektivním podnikům a vynucená kompenzace inflačních dopadů na obyvatelstvo dále podpoří inflační procesy z poptávkové strany.

Trhy budou bez pevné měny degenerovat a podkopávat i nabídku. Nerovnováha bude blokovat procesy liberalizace cen a otevírání ekonomiky (navíc s tlakem na vnější zadlužení) se zpětnými účinky na kvalitu fungování trhu.

Výsledkem je nejen pokračování a prohlubování ekonomické neefektivnosti a stagnačního vývoje, ale i ztráta ovladatelnosti ekonomiky.

(3) Systém s efektivními trhy zboží, práce a kapitálu, účinně makroekonomicky regulovanými

I zde centrum rezignuje na určování předmětných cílů a alokační rozhodování. Založí politiku konstituování trhu na cenové liberalizaci, otevírání ekonomiky, protimonopolní politice a na pevné měně. Na rozdíl od druhého typu však zvládne makroekonomickou regulaci.

Rozdíl proti druhému typu bude mít svůj počátek v postoji k potenciálním sociálním napětím. Řešení konfliktu mezi prioritami ekonomické efektivnosti a sociálního klidu rozloží do delšího časového období (4–6 let). V první fázi se bude orientovat na to, aby o neefektivnosti začala jednoznačně vypovídat rentabilita (ceny) a aby se stalo společností zřejmým, kolik komu na překlenutí jeho problémů zaplatí. Současně účinně založí

procesy odlehčování od této zátěže zejména programovým, sice postupným, ale cílevědomým omezováním dotací neefektivním (nerentabilním) podnikům.

K tomu, aby tato strategie byla průchodná z hlediska zdravé fiskální politiky, se vytvoří prostor jednak tím, že budou výrazně zredukovány investice do tržního sektoru, hrazené ze státního rozpočtu (toto současně bude příznivě působit na vytváření kapitálového trhu), jednak se provede u některých výdajů na veřejné statky restrikce (např. obrana, bezpečnost, administrativa, politické organizace), u jiných se vyhlásí jejich stop-stav s tím, že rozvoj zde bude založen na systémové racionalizaci (např. kultura, tělovýchova), u dalších pak se založí proces jejich převodu z kategorie veřejných statků do tržního sektoru (např. bydlení, veřejná doprava).

Všechny tyto procesy nastolené fiskální politikou (hlavně ovšem omezování dotací) budou směřovat k postupnému snižování daňového břemene, a tím i ke zvyšování zdrojů pro dynamizaci efektivní části podnikového spektra. Vedle toho by to mělo umožnit vytvářet i dotační fond podpory strukturálních změn k podpoře efektivních, současně i technicky a kvalifikačně náročných činností tam, kde to přesahuje možnosti podniků.

Na rozdíl od druhého typu si tedy centrum vytvoří prostor i pro aktivní, cílevědomou – a přitom tržně konformní strukturální politiku. Bude podporovat technicky a kvalifikačně náročné strukturální přeměny, překonávání naší technologické propasti za světem, abychom světovým trhem nebyli naopak vytlačeni na méně kvalifikovanou periferii „evropského domu“. Tyto intervence budou směřovány výlučně do životaschopné, rozvojové části ekonomiky a musí být podmíněny jejími výsledky, resp. návratností.

Politika tlaku vůči neefektivním bude gradovat s tím, že sociální náročnost bude centrum zmírňovat podporou zakladatelské aktivity, resp. šíře – vytvářením sektoru nasávajícího pracovní sílu (poptávajícího po pracovní síle při atraktivních mzdových podmínkách). Potřeba vyvinout autonomní sociální politiku (včetně rekvalifikace, účelného zkracování pracovní doby apod.) je další komponentou. Riziku nezaměstnanosti bude tedy centrum čelit aktivně – ne konzervací úpadku, ale podporou prosperity.

Tím, že dědictvím minulosti bude zatížena fiskální politika, bude možno od něj osvobodit politiku měnovou. Ta bude od samého počátku

důsledně protržní, bezvýhradně zaměřená na stabilitu měny, chráněná proti jakkoli (zejména sociálně) motivovaným tlakům na peněžní volnost. Banky se tak stanou jádrem nového systému, převezmou tuto roli od Státní plánovací komise. Peníze se stanou skutečnými penězi, definiční znak ekonomiky, jímž je omezenost zdrojů, začne vůči ekonomickým subjektům vystupovat v operabilně zvládnutelné podobě omezeností peněžních prostředků.

Ekonomické subjekty se dostanou do situace tvrdého rozpočtového omezení. Budou disponovat jen důchody od zákazníka; úvěr, vytvářející jim peněžní prostředky, budou moci získat jen od komerčně se chovajících obchodních bank (ověření ekonomické účelnosti bude právě tím podloženo, přičemž banky postupně ukončí i úvěrové krytí trvalých zásob): kapitál budou moci získat jen na podkladě přesvědčivosti své budoucí prosperity na kapitálovém trhu. Ani selektivní dotace na ozdravení nebudou oslabovat tvrdost rozpočtového omezení, budou-li účinně parametrizovány.

Jakkoli břímě rovnováhotvorné makroekonomické regulace ponese – spolu s měnovou a fiskální politikou – zejména v přechodném období i makroekonomická důchodová (zvláště mzdová) politika, nesmí nijak narušovat vnitřní směnitelnost koruny, musí být tržně konformní – nesmí vnášet vertikální zásahy do mikroekonomických subjektů trhu „z boku“, odtržené od tržní autoregulace. Nejspíše může využívat centrální tarifní politiku (generální tarifní dohody) v kombinaci se zdaněním nadtarifních mezd.

Renesance trhů plus tvrdé rozpočtové omezení povede k obratu v chování ekonomických subjektů a nastolení ozdravných tendencí v ekonomice.

Kategorickou podmínkou tohoto postupu je však především vytváření konkurenčního prostředí, bez něhož by uvedená makroekonomická regulace byla neúčinná a sama by nemohla zabránit inflačnímu vývoji a neúspěchu reformy stejně jako u druhého typu. Vytváření tohoto prostředí spočívá jednak v otevírání ekonomiky, jednak v demonopolizaci.

V podmínkách malé země musí přitom otevírání ekonomiky světovému trhu patřit již k počátečním krokům. Výrazný pokrok ke směnitelnosti měny nemůže být až pasivním výsledkem směnitelnosti zboží, ale promyšlený, aktivní postup ke směnitelnosti měny a liberalizaci dovozu musí

být dostatečně razantně zahájen již v rámci krátkodobého stabilizačního programu (i kurzovou politikou).

Rovněž demonopolizace je mnohorožným procesem. Zahrnuje nejen diverzifikaci velikostní struktury podniků, uvolnění předmětu jejich podnikání, ale i rozvinutí vějíře vlastnických forem podniků. Zde nejde o žádné šablony a soudcem bude výsledná životaschopnost.

Nepřiměřeně velké podniky, zvláště v odvětvích lehkého a potravinářského průmyslu, stavebnictví a služeb, by měly být rozčleněny a „obklíčované“ konkurencí menších podniků. Současně by neměly být kladeny žádné překážky přirozené snaze velkých podniků uskutečnit strukturální změny „uvnitř“ podniku včetně komercializace různých pomocných, „terciárních“ činností.

Vícesektorovost ekonomiky by se měla rozvíjet nejen změnami váhy dosavadních vlastnických forem, ale i rozšířením jejich spektra. Měly by být např. posilovány akciové a družstevní formy podnikání, jakož i různé formy soukromé iniciativy (nájemní smlouvy, drobná družstva či individuální podniky). Nezbytná je i přiměřená účast zahraničních subjektů.

I dosavadní formy společenských podniků se přitom musí obohatit. Tradiční státní podniky dosavadního typu budou patrně zachovány ve veřejně prospěšných činnostech (doprava, spoje, možná energetika). Samosprávný podnik by se však měl „odstátnit“, stát se samostatným vlastnickým subjektem. Jeho prvotní vybavení základním jměním by proto zakladatel (stát) neměl provádět bezplatně, ale např. na principu návratnosti (splátky, nájemné) nebo své majetkové účasti (komanditní nebo akciové). Přitom by i těmto samosprávným podnikům měla být umožněna akciová účast jiných subjektů – zejména zaměstnanců, aby bylo překonáno jejich odcizení od tohoto vlastnictví a chovali se jako hospodáři se zájmem o jeho dlouhodobý rozvoj. Vlastnická subjektivita podniku je přitom předpokladem k tomu, aby se neoustoupilo ani před jeho zánikem tam, kde všechny ostatní možnosti byly vyčerpány. Rovněž bezplatná dělitelnost vlastnictví (bezplatné osamostatňování podniků) je iracionální stejně tak jako bezplatné přidělování investic.

To staví do nového světla otázky majetkového fondu společenského podnikání (odděleného od státního rozpočtu), účasti pracujících na řízení při různých formách vlastnictví podniku atd.

REALITA TĚCHTO DNŮ

První alternativa nejvíce zachovává moc dosavadních byrokratických struktur. Reprezentuje to, jak oni myslí. V míře, v jaké by si tyto aparáty zachovaly vliv, budou ho právě tímto směrem uplatňovat.

Druhá alternativa představuje asi nejvážnější riziko reformy, spočívající v tom, že bude sice přijata radikální reforma, při její realizaci však procesy uvážnou.

Třetí alternativa byla stručně charakterizována jako trh plus centrální makroregulace. Zpřesníme-li tuto charakteristiku z hlediska nové úlohy státu (ekonomického centra), pak trh znamená obecně platné právní normy chránící podnikovou subjektivitu a zakazující určité druhy aktivit, jež by škodily společnosti, a centrální makroregulace znamená zvládání příslušných hospodářských politik kvalifikovanými institucemi. Právě toto jsou dva hlavní směry, jimiž by měla být rozvíjena ekonomická reforma.

Třetí alternativa je tedy nejen alternativou systému, ale především přechodu k němu. Jeho podrobnosti přesahují rámec této úvahy a patrně ani není možno ji jednoznačně projektovat. Záměry musí být dostatečně pružně přizpůsobovány dosahovaným výsledkům i případnými „opravnými kroky“; skutečný postup je i vysokým „uměním“ – je to hledání na neprošlapané cestě. Rámcově však vidíme tyto hlavní kontury: východiskem již krátkodobého (snad 2–3letého) stabilizačního programu by měla být uvedená, dostatečně restriktivní měnová, fiskální i důchodová (mzdová) politika (včetně dohledné změny daňového systému), otvírání ekonomiky světovým trhům, „odlehčování“ od těžkých a posilování kvalifikovaných struktur ekonomiky, rozbíjení monopolních podnikatelských struktur. To vytváří i hlavní předpoklady sice promyšleného, ale výrazného postupu v liberalizaci cen, bez níž není možno plnokrevné trhy (počínaje trhy zboží) konstituovat.

Naše doporučení sice směřují ke konstituování trhu výraznými kroky, ale k únosnému dávkování jeho sociálních důsledků bez přílišných ústupků výkonnosti ekonomického systému.

Publikováno – jako společný článek Otakara Turka a Miloše Picka – 24. ledna 1990 v Hospodářských novinách.

Cesta ke směnitelnosti

Červen 1990

Podle teorie komparativních výhod – navzdory rozdílu ekonomické vyspělosti mezi dvěma zeměmi – mohou mít obě strany ze vzájemné směny výhodu, ale jen když se vzájemný kurz jejich měn blíží poměru (paritě) jejich kupní síly.

Vnitřní kupní síla měny každé země (ceny, mzdy a míra zisku) odráží v širším slova smyslu úroveň její produktivity. Poměr kupní síly měn dvou zemí musí odpovídat poměru jejich produktivit, neboť kupní síla měny (ceny vyjádřené v této měně) v zemi s nižší produktivitou umožňuje jen úměrně nižší spotřebu i investování. „Nůžky“ mezi kurzem a poměrem kupní síly měny mezi dvěma zeměmi proto (při směnitelnosti jejich měn) způsobují neekvivalentnost (nerovnocennost) jejich vzájemné směny v neprospěch země s podceněným kurzem měny.¹

„NŮŽKY“ SE ROZEVÍRAJÍ

Mezinárodní srovnání přitom signalizují, že tyto „nůžky“ jsou do značné míry závislé na ekonomické vyspělosti země. Mezi ekonomicky vyspělými zeměmi dosahují vzájemné měnové „nůžky“ zpravidla nejvýše desítek procent; v tomto rozmezí jsou ovlivněny nejen celními i necelními ochrannými bariérami, ale i vlastní aktivní, pružnou, stimulační kurzovou

politikou. U zemí podstatně zaostávajících za přední světovou úrovní má však tato odchylka výrazný a dlouhodobý charakter – „měkká“ měna je svého druhu „daní ze zaostalosti“.

Základní příčinou měnových „nůžek“ je tedy to, co ekonomická teorie souhrnně charakterizuje jako technologickou propast mezi vyspělým a nevyspělým světem. Méně vyspělé země přitom při svém ekonomickém rozvoji nejen rozšiřují čerpání svých extenzivních zdrojů, ale již od počátku své industrializace stoupají i po žebříčku své vyspělosti od nejjednodušších prvovýrob a služeb k výrobám a službám technicky a kvalifikačně náročnějším. Jenže čím vyšší (technicky a kvalifikačně náročnější) příčka, tím je zde zpravidla i vyšší zaostávání úrovně její produktivity za vyspělým světem.

Tento dvojsečný hendikep zaostávajících zemí se přitom projevuje v prvé řadě jako bumerang jejich strukturální zaostalosti – jednak mají menší podíl technicky náročnějších výrob a služeb, jednak jejich jednodušší činnosti jsou jen v menší míře zapojeny do mezinárodní směny. V roce 1982–1983 se na vývozu z rozvojových do vyspělých zemí podílely potraviny a suroviny, včetně zemědělských, jen 15 % (kromě paliv – zejména ropy – která se podílela polovinou, ale převážně se týkala jen „ropných“ zemí). Jejich vývozně dovozní sektor je tedy „posunut“ do technicky náročnější části spektra jejich struktury, kde však zpravidla v produktivitě ještě více zaostávají za světem.

Kromě toho rychlý technický pokrok, „tažený“ nejvyspělejšími zeměmi, ještě více rozevívá technologickou propast vůči všem zemím, které nedokáží držet krok. A protože je převážně zaměřen na zvyšování užitných parametrů, ostře rozevívá cenový vějíř proti zastaralým, konkurence neschopným výrobkům. Předválečná taktika Japonska – láce místo kvality – již může najít jen malé uplatnění.

Zvětšování technologické propasti proti vyspělému světu se týká i normalizační éry Československa. Svědčí o tom jak známé zhoršování kvalifikační struktury našeho vývozu do vyspělých zemí (zejména strojírenství, jehož podíl se v normalizační éře – od roku 1970 do roku 1985 – snížil z 15 % na 11 %), tak i zhoršování docilovaných vývozních kilogramových cen zejména těchto kvalifikovaných výrob (ve strojírenském vývozu v uvedeném období z 46 % na 25 % světové úrovně při vývozu do EHS).

Oba uvedené faktory technologické propasti – zaostalost struktury i techniky – samy o sobě již rozevírají „nůžky“ mezi paritou celkovou (v průměru celého národního hospodářství) a paritou kupní síly jen vývozně dovozního sektoru zaostávající země.

Dalším doprovodným, násobícím faktorem je však zejména nerovnováha vnějších ekonomických vztahů méně vyspělých zemí proti proudů mezinárodní směny, tj. ve vztahu méně vyspělých k vyspělejším zemím. Nevzniká náhodně. I zde může působit zejména tendence zrychlujícího se a přitom nerovnoměrně absorbovaného, zdrojové úsporného technického pokroku, která spíše zvyšuje světovou poptávku po jeho produktech než po surovinách a prvovýrobci – tedy i nerovnováhu spíše v neprospěch zemí na nižších příčkách vyspělosti. A stále více než v minulosti jsou kurzy směnitelných měn ovlivňovány nejen nerovnováhou na trzích zboží, ale především na trzích kapitálu. I zde však se nerovnováha vytváří především v neprospěch „neúspěšných“ zemí.

A sekundárně mohou působit i vlastní monetární faktory – inflace, vysoká úroková míra a potom již i vysoká dluhová služba sama. A v neposlední řadě kurz měny není veličinou průměrnou, ale mezní.

V podmínkách plné směnitelnosti měny i posledně uvedené faktory „odtahují“ její rovnovážný kurz od parity její kupní síly. Je zřejmé, že Turkovu podmínku – přiblížit kurz k paritě kupní síly měny – lze splnit jen dlouhodobě. Jde o více než jen o „konvertibilitu“ zboží, ale dokonce i o podstatné překonávání technologické propasti.

V poválečné historii se tento „hospodářský zázrak“ úspěšně daří především jednak Západní Evropě (cesta ke směnitelnosti měn zde ale většinou trvala 11–14 let), jednak Japonsku (17 let) a nejnověji jeho mladším souputníkům (ti se zatím – kromě Singapuru, který se ekonomicky přiblížil Japonsku – své měny neopovážili liberalizovat). Plně směnitelnou měnu má dnes jen 19 zemí světa.

A na druhé straně většina zemí nejen „Jihu“, ale i „Východu“ (na obou stranách dřívější železné opony) se proti vyspělým zemím dosud spíše propadá a utápí se v astronomické zadluženosti. Varovným příkladem jsou zejména některé země Latinské Ameriky. Dosavadní porodní křeče přechodu k tržní ekonomice v některých zemích Východu (počínaje Jugoslávií a konče Polskem) však mají příliš znepokojivých podobností, než abychom měli právo je zredukovat na nedostatečnou „rychlost a radikálnost“ pře-

chodu k tržní ekonomice – i když i ty jsou samozřejmě nezbytné, neboť „centrálně plánovaná“ netržní ekonomika byla dalším nepřekonatelným závažím. Ale nebyla jím sama.

„Hospodářský zázrak“ úspěšných zemí byl samozřejmě založen na liberalizaci domácího trhu – ale v přechodném období i na přiměřené ochraně proti nejvyspělejší konkurenci. Přechodné období nebylo přitom „závěťřím“ pro odpočinek, ale bylo využito k aktivní státní hospodářské politice, která zemi táhla na vyšší stupně žebříčku. Hlavním motorem vzestupu byla přitom nejprve imitace a pak i rozvíjení nejvyššího světového pokroku a jeho předpokladem kontakt s ním i schopnost jeho absorpce. Podmínkou úspěchu byla nejen tržní ekonomika, ale i cílevědomá strukturální politika.

A na druhé straně u neúspěšných zemí nalézáme i pokusy o předčasnou liberalizaci měny, tedy o předčasné a plně otevření ještě křehkého domácího trhu světu. Schematická terapie neoliberálů – těžce nemocného, ještě zchoulostivělého pacienta hodit po hlavě do hluboké, mrazivé vody i bez předchozí rekonvalescence a rehabilitačního tvrdého tréninku a místo toho mu jen předepsat redukční dietu – se nezdá být nejšťastnější. Proto – i pro závažnost a aktuálnost – se zde zaměřuji právě na tuto otázku.

DŮSLEDKY OKAMŽITÉ LIBERALIZACE

Podle dosavadních analýz a odhadů parita kupní síly Kčs v průměru celé naší ekonomiky dosahovala v roce 1985 asi 5–10 Kčs/USD. Parita kupní síly ve výrobně dovozním sektoru naší ekonomiky (včetně vlivu cel a jiných bariér – tzv. reprodukční náklady vývozu) ve vztahu k volnoměnové oblasti činí asi 17 Kčs/USD a po převodu našich vztahů i k dosud „měkčím“ trhům zemí RVHP na světové ceny a volné měny tato hodnota podle odhadu dosáhne v průměru možná méně než 15 Kčs/USD, zatímco rovnovážný kurz by podle současných odhadů činil asi 30–35 Kčs, tedy až více než dvojnásobek dnešního úředního obchodního kurzu. „Nůžky“ vyjádřené poměrem rovnovážného kurzu k paritě kupní síly měny by tedy dosáhly 3násobku až 7násobku.

Překročilo by to úroveň Indie či Ugandy, a tím spíše by to bylo podstatně více než dvojnásobek, který je charakteristický pro uvedené středně rozvinuté země, ačkoli naše ekonomická úroveň je o dost vyšší (tam 1/3,

u nás 1/2 přední světové úrovně). Patrně právě tak ohromné „nůžky“ jsou zostrujícím důsledkem naší administrativně řízené, netržní ekonomiky a jejího nízkého zapojení do mezinárodní směny, a to zejména do směny s vyspělým, volnoměnovým světem. Zřejmě právě orientace na překonání této dodatečné zátěže by mohla být nejbližším cílem přechodného období. Okamžitá liberalizace kurzu naší měny nebo i ji kopírující řádová devalvace této měny (její plná vnější směnitelnost) by však za těchto předpokladů měla katastrofální důsledky:

1. Bezprostředním – již dříve uvedeným – důsledkem by bylo bezplatné odčerpávání podstatné části výsledků naší národní práce (zboží) i národního bohatství (včetně kapitálu) do zahraničí – navzdory všem dosavadním ujištěním – 3 až 7krát „pod cenou“.

2. Druhým nejvážnějším důsledkem by nejen nebyla tržní „objektivizace“ cen na základě jejich světových relací, ale podceněný kurz měny by naopak „zkazil“ všechna kritéria efektivnosti včetně cen. Především by uměle změkčil kritéria efektivnosti vývozu – „vtáhl“ by plošně i hluboce neefektivní vývozy. Současně by uměle zpevnil kritéria efektivnosti dovozu; všechny dovozní elementy – včetně vyspělé techniky – by byly předraženy, jejich dovoz by se nevyplácel, ekonomika by se uzavírala před dovozem, i hluboce neefektivní tuzemské výroby by tím byly automaticky chráněny.

3. Paušální tlak na obnovení rovnováhy by nejen ochránil před dovozem naše neefektivní výroby, ale na vývozní straně by – navzdory změkčení kritérií efektivnosti – nejintenzivněji podpořil především rozvoj ekologicky škodlivých, energeticky a surovinově náročných, ale technicky a kvalifikačně málo náročných prvovýrob (hutnických, chemických, textilních), kde poměrně méně zaostáváme za světem. Mobilizací krátkodobých faktorů by tedy spíše reprodukoval zastaralé struktury – které jsou právě příčinou našich technologických i měnových „nůžek“ – místo aby vyvolal technicky a kvalifikačně vzestupnou adaptaci na základě intenzivní restrukturalizace naší ekonomiky, a tím i zvýšení produktivity a parity kupní síly měny.

4. Neschůdnost rychlého zvýšení parity kupní síly měny by překonání „nůžek“ odvedla opačným směrem – parita kupní síly by se naopak inflací snížila směrem k úrovni kurzu měny. Podle dosavadních velmi přibližných a jen dosti mechanických propočtů na cenovém modelu by

devalvace Kčs na rovnovážnou úroveň kurzu – tj. asi na 30–35 Kčs za USD – vedla sama ke zvýšení velkoobchodních cen výrobků pro osobní spotřebu přibližně o 60–70 % (kromě dalšího vlivu zrušení dotací k maloobchodním cenám zboží a služeb, působícího na jejich zvýšení asi o 10 %).

Toto zvýšení velkoobchodních cen by však bylo jednorázové (neroztočilo by inflační spirálu) jen za předpokladu, že by bylo plně zadrženo ve mzdách (tj. nevedlo by k jejich zvýšení kromě sociálních kompenzací za uvedené zrušení dotací k maloobchodním cenám).

Pokud by však toto zvýšení cen narazilo na sociální bariéry a nebylo by zadrženo ve mzdách, vznikla by situace ještě mnohem nebezpečnější.

Obranný tlak na mzdy by nejen místo jednorázového zvýšení cen vytvářel zrychlenou inflační spirálu, ale ujídal by i zisky a zostřil by i důsledky deflačního tlaku restriktivní monetární a fiskální politiky proti rozvoji: převrátil by stagnaci v prudký pokles ekonomiky s rostoucí nezaměstnaností. Restriktivní, deflační monetární a fiskální politika by měla v těchto podmínkách ničivé důsledky: roztočila by hyperinflaci (měřenou tisícičkami procent ročně) při hypernezaměstnanosti, což bychom mohli nazvat hyperstagflací. Nepomohly by ani úvěry, vedly by jen k hyperzadluženosti.

Jako jiné země bývalého Východu i my přitom máme nejen základ svých měnových „nůžek“ ve své hluboké „technologické propasti“, ale i v dědictví netržní ekonomiky: zatímco v tržní ekonomice jsou výrobci seřazeni podle své efektivnosti (produktivity) nad „hranicí zániku“, v netržní ekonomice je patrně koncentrována podstatná (a to zejména kvalifikovanější) část ekonomického potenciálu právě u této hranice. Uvedená pseudoobjektivizace cen spolu s deflační, restriktivní hospodářskou politikou by jej zničila. Přitom přechod od stagnace k poklesu ekonomiky zvyšuje ještě více „prostor“ pro inflaci při stejném množství peněz. Snaha o předstih deflace před poklesem ekonomiky může již být jen závodem v ničení ekonomického potenciálu.

Obě naznačené varianty tržní adaptace ekonomiky země s násobkovými měnovými „nůžkami“ cestou hyperdevalvace kurzu měny – buď jednorázový „seskok“ v úrovni spotřeby, nebo rostoucí hyperstagflace, a to v obou případech nikoli jako oběť ve prospěch budoucí prosperity, ale ve značné míře ve prospěch zahraničí – můžeme s ur-

čítou mírou nepřesnosti pracovně nazvat „neokoloniálním“ modelem tržní adaptace.

První varianta je přitom ekonomicky krátkodobě možná i průchodná (s obnovou rozvoje z mnohem nižší základny), ale sociálně je zejména v podmínkách Východu sotva přijatelná. Druhá varianta není průchodná ani ekonomicky, pokud se na „dně propasti“ nepřevrátí v první variantu (zatahnutím za záchrannou brzdu až zde).

Jakkoli je každá modelová úvaha zjednodušená, některé „neúspěšné“ země Jihu i Východu již okoušejí její hořkosti a někde i krev. Logickým rubem této cesty byly častěji generálské než demokratické režimy.

VÝCHODISKO, ČI ILUZE?

Přestože plná vnější směnitelnost měny je cílem tak náročným a dlouhodobým, neznamená to, že se k němu můžeme přibližovat v rámci administrativně byrokratického centrálního řízení.

Nejdůležitějších cílů plné vnější směnitelnosti koruny a s menšími riziky lze však patrně dosáhnout již v poměrně krátkém, stabilizačním období na základě jen její vnitřní směnitelnosti:

- Současný úřední, vnější obchodní kurz koruny by se přitom patrně již nemusel dále devalvovat, ale po převedení našich vztahů k zemím RVHP na světové ceny a volné měny naopak možná i přiměřeně revalvovat. Čím dříve, tím lépe.
- Vnitřní směnitelnost koruny by mohla být zabezpečena jen „vnitřním“ kurzem volných měn ke Kčs, vytvářeným na volném „vnitřním“ devizovém trhu (jen pro tuzemce). Vnitřní tržní kurz deviz má i při stejné úrovni menší záporné důsledky než vnější kurz – zejména z hlediska odčerpávání výsledku národní práce (zboží) i bohatství (kapitálu) do zahraničí.
- Ostatní nevýhody – zkažení kritérií efektivnosti (cen vývozu i všech dovozních elementů, a tím i všech tuzemských cenových relací proti světovým relacím) i inflační impuls – by však zůstaly zachovány jako v předchozím případě.

Při jen vnitřní směnitelnosti měny je však lze patrně dalšími opatřeními stlačit na přijatelnou míru. Za prvé tržní kurz deviz lze přiměřeně stlačit únosným, pokud možno jednotným dovozním clem (snad až 20 % místo současných 5 %).

Vlastní liberalizace tuzemských cen, která by měla být uskutečněna současně se zde uvažovanou liberalizací dovozu na základě vnitřní směnitelnosti měny, vyvolá totiž ostrou diferenciaci důchodové situace podniků. Proto teprve potom může a musí jim být dána dostatečná lhůta na adaptaci. Jinak by byl nejen neúčelně zničen i životaschopný ekonomický potenciál, ale vedlo by to k masové nezaměstnanosti.

Aktivní strukturální politika musí proto poskytnout dočasnou ochranu životaschopným podnikům zejména dotační a částečně i celní politikou.

Přítom rozsah potřebných dotací (dotační fond) se asi musí v počátečním období i značně zvýšit proti dosavadnímu stavu (v roce 1990 přibližně 70 miliard Kčs dotací bez dotací k maloobchodním cenám). Odkryje se totiž ztrátovost dalších podniků, „zakrytá“ dosud nákladovými cenami i redistribucemi v rámci velkých podniků, které budou nyní rozčleněny. Ke zvýšení dotačního fondu by mohly přispět zejména další restrikce veřejné spotřeby a částečně i zvýšení výnosu z uplatnění cel (to by mohlo přesáhnout 30 miliard Kčs).

Teprve z takto zvýšené základny dotací lze rozvinout program snižování dotačního fondu. Jeho uvolňované prostředky by měly být přitom částečně přesunovány k podpoře úspěšných výrobců, a tím k rozšiřování sektoru nasávajícího kvalifikovanou pracovní sílu. Tam především by měly být orientovány i zahraniční kapitálové účasti, abychom nebyli vytlačeni na nekvalifikovanou, nádenickou periferii světového a evropského trhu. Analýzy kvalifikační struktury našeho vývozu podtrhují naléhavost tohoto záměru.

A za druhé – v přechodném období asi ještě nelze vyloučit ani doplňkový, částečně regulovaný tuzemský devizový trh (za úřední kurz), pokud by zde byly devizy povinně vykupovány od vývozců na základě jednotného podílu (normativu) odvodů z devizového inkasa. Tyto odvody by však musely být tak nízké (asi do 50 %), aby mohly být jednotné.

Takto jednotně „mixovaný“ vývozní kurz by přitom lineárně zvýhodňoval jak vývozní kvótu (podíl vývozu), tak i její efektivnost (je to vlastně vývozní prémie) a mohl by proto účelně nahradit dosavadní individualizované dotace a odvody v zahraničním obchodu (tzv. FENZO). Jednotný devizový normativ by kromě toho mohl být v jistých mezích pružně upravován na rozdíl od pověry stability normativů, charakteristické pro jejich individualizovanou, „naturální“, netržní formu. Byla by to vlastně nepří-

má forma kurzové intervence (mění podnikům „mix“ úředního a volného tržního kurzu). A rozdíl mezi oběma kurzy může státní rozpočet „umrtvit“ ve svém přebytku.

Tento postup by mohl urychlovat i sblížení úředního a tržního kurzu deviz a tím i zkracovat cestu k plné vnitřní směnitelnosti měny i takovým potlačením inflace, aby nevedla ke snížení kupní síly, a tím i k devalvaci měny.

Posledně uvedený způsob stlačování tržního kurzu deviz je asi v krátkodobém (asi 1–2letém) přechodném stabilizačním období přijatelnější než další devalvace úředního kurzu ve vztahu k zahraničí (která je nadto jen pro vnitřní směnitelnost koruny zcela zbytečná), nebo i než centrální intervence na vnitřním devizovém trhu na vrub riskantních zahraničních půjček (v odhadovaném rozsahu 1,5–2 miliardy USD).

Je nezbytné okamžitě vytvořit předpoklady, aby i zahraniční cestovní ruch nejen nebyl pro nás pohromou, ale aktivním faktorem adaptace na tržní ekonomiku a jejím zdrojem. K tomu je nezbytné okamžitě zrušit současný nepřiměřený turistický kurz koruny. Odhaduje se, že (bez rozšíření bezvízového styku na další země) by letos bezplatně věnoval zahraničním turistům přibližně 7–8 miliard Kčs (z toho až 70 % uhradí naši turisté, zbytek státní rozpočet). Ztrácíme důvěru odborných i politických kruhů v zahraničí. Již dávno nás nejvyšší vládní i bankovní kruhy našich jižních sousedů nesobecky varovaly před nebezpečnými důsledky. Když je i ne-subsidované pivo pro turistu ze sousední země (třeba i z obdobně „pivařského“ Bavorska) u nás 5krát levnější a pro našeho turistu u nich naopak 5krát dražší než doma, chápe i laik, že něco není v pořádku – jen federální ministerstvo financí a Státní banka československá celé ty měsíce zůstávají ve svých „zákopech“. Náprava musí přijít hned, než přijdou desítky milionů turistů na základě bezvízového styku se SRN. Abychom z nich již konečně bohatli, a ne krváceli.

Základním problémem přitom zůstává, zda je možná souběžná koexistence několika kurzů měny – oficiálního obchodního a tržního na vnitřním devizovém trhu a zejména koexistence oficiálního kurzu s nelegálním kurzem v oblasti plné směnitelnosti měny – v turistice. Patrně by k tomu bylo účelné účinně konkurovat nelegální směně tím, že by naše banky prodávaly našim turistům devizy s přírůžkou (odváděnou do státního rozpočtu, což asi vylučuje soukromé směnární, kde by daňový únik byl jen

obdobou černého trhu), která by cenu jejich nákupu přiblížila tržnímu kurzu a u zahraničních turistů patrně nelze ustoupit od povinné směny.

Politické i ekonomické dědictví minulosti, důsledky politických přeměn, chaotizace ekonomických vztahů se zeměmi RVHP i nedostatečná schopnost centra účinně ovlivňovat tyto procesy – to vše rychle rozkládá ovladatelnost ekonomiky. Riziko její destabilizace je aktuální, její stagnace byla již vystřídána poklesem, klesá i volnoměnový vývoz, rozbíhá se inflační mezera.

Přechod k tržní ekonomice by tedy měl být urychlen, ale ne chaotizován. Vyhlášené tříleté stabilizační přechodné období musí být zřejmě zkráceno, včetně vytvoření konkurenčního prostředí, liberalizace cen i dovozu. Tato úvaha hledá možnosti, jak toho dosáhnout racionálně, zejména bez plné, vnější směnitelnosti měny, která může být jen výsledkem dlouhodobějších faktorů technicky a kvalifikačně vzestupného růstu.

Přechodným řešením by proto snad mohla být jen vnitřní směnitelnost měny ve spojení s dočasnou celní i dotační, ale i měnovou ochranou životaschopného ekonomického potenciálu a s cílevědomou, aktivní strukturální politikou ve prospěch efektivní, technicky a kvalifikačně náročné, zejména vývozní expanze. To je cesta aktivního vytváření předpokladů plné směnitelnosti měny přibližováním kurzu měny paritě její kupní síly na základě překonávání naší technologické propasti za vyspělým světem.

Naproti tomu politika utažení opasku ve prospěch zahraničí v nejlepším případě obnovuje růst až na dně „národního výprodeje“ a takového dalšího zlevnění pracovní síly, až může „propadnout“ i na nekvalifikovaný, nádenický „zadní dvorek“ evropského domu a trhu. Přechod k tržní ekonomice je bezprecedentně náročný, a proto klade i bezprecedentní nároky na schopnosti těch, kteří jej budou řídit. Ale nesrovnatelně více i na jejich poctivost a ochotu přiznávat a napravovat chyby, kterým se stejně nevyhnou. Turistický kurz je varováním, které nemůže být přehlédnuto – ani svět je nepřehlídí.

Publikováno 15. června 1990 v Hospodářských novinách.

Kuponová privatizace, nebo bleší trh století?

Červen 1992

Historik zaznamenává: Počátkem prvního pololetí 1992 v ČSFR pršely peníze jako biblická mana. Všude „na ulicích“ ležely poukázky na 10 tisíc Kčs. Stáčilo se „sehnout“ a „sebrat“ je. A miliony lidí šly a „sebraly“ je.

Zastánci kuponové privatizace tvrdí, že je to nejrychlejší možnost privatizace. Odpůrci však namítají, že sama rychlost nestačí, neboť tato cesta nevede k hlavním cílům privatizace: změnit chování podniků (netečnost v reagování podnikatelskou adaptabilitou na tržní podněty) a přinést jim i nezbytný modernizační kapitál a *know-how*. Drobní rozptýlení „kuponoví“ akcionáři neovlivní a ani nemohou jedno či druhé. Tím spíše nedokáží zastavit současnou agónii státních podniků. Navíc vzniká ještě dodatečné, největší nebezpečí: riziko výprodeje akcií (a tím i podniků) spekulantům.

KLUZKÝ PRÁH

Někteří politici vydávají registraci 8,6 milionů DIKů [držitelů investičních kuponů] za „velké vítězství“ kuponové privatizace – cosi na způsob

referenda o ní. Připomeňme však i mnohem střízlivější hlas hlavního protagonisty – Václava Klause – z konce ledna 1992 (kdy bylo registrováno „jen“ asi 8 milionů DIKů), že další registraci by povolil nejraději „již jen na Sněžce a na Skalnatém plese“.

Soubor DIKů (cca 3/4 všech oprávněných občanů) je vsak vysoce zranitelný. Riziko, že jeho podstatná část podlehne možnosti spekulativního výprodeje takto (téměř bezplatně) získaných akcií, se tím značně vyhrtilo. Jeho pravděpodobnost je vysoká zejména z těchto důvodů:

1. Zkušenosti vyspělých zemí naznačují, že i v podmínkách rozvinutého kapitálového trhu a jeho průhledného informačního zázemí je držiteli akcií většinou jen 5–15 % obyvatel; ani snahy o maximální rozšíření „lidových“ akcií nedokázaly v této formě účasti na podnikání udržet dlouhodobě více než 25 % populace. Aktivní podnikatelské chování totiž i v tomto případě vyžaduje schopnost akcionáře alespoň sledovat výsledky podniků v zrcadle kapitálového trhu – zatímco pro pouhé pasivní rentiéry je pohodlnější jiné uložení úspor (včetně průhlednějších cenných papírů, jako např. obligací). Také asi proto 73 % DIKů v předkole dalo přednost investičním fondům. Podle průzkumů při tom méně než 1/10 DIKů hodlá objednat akcie „svého“ podniku, neboť jejich situaci zná lépe než situaci jiných podniků. Toto „druhé referendum“ nastavilo jen pravdivé zrcadlo iluzím o uvedeném „prvém referendu“.

Politici, kteří doufají „přetavit“ v burziánku každou dojičku, překonávají i své předchůdce, kteří ji „učili“ masáži vemene metodou Malininové. Nejen dojička či soustružník, ale i intelektuálové a politici, kteří v parlamentu odhlasovali kuponovou privatizaci, dnes v tisku neskrývají svou bezradnost, kam investovat své kupony.

2. Spíše spotřebitelské než podnikatelské chování podstatné části DIKů je možno očekávat i v důsledku značného snížení životní úrovně většiny našeho obyvatelstva po roce 1989. V současné době je již na hranici tzv. sociální potřeby a pod ní asi 10–14 % obyvatel a patrně již více než polovina domácností není schopna pravidelně vytvářet úspory.

3. Pro výsledné složení souboru DIKů a jejich možné chování je výrazně charakteristický i již zmíněný průběh jeho vytváření. Do konce roku 1991 vedla poměrně intenzivní propaganda vlády, snažící se získat bezplatné akcionáře, k registraci jen cca 0,8 milionů osob (což možná s těmi, kteří si jen „dávali na čas“, by mohlo následně zvýšit registraci až snad